

szikus konstrukció átépít, leglátványosabb és legsikerültebb megoldása valószínűleg a PACSIRTA 2., Kosztolányi katartikus remekművének továbbírt regényfejezete. Stílusimitáció és regényértelmezés egyszerre, amennyiben belülről, a szövegen belülről teszi érzékelhetővé Pacsirtának és szüleinek a feloldhatatlan egzisztenciális tragédiáját: hogy ez nem is tragikus, nem is rendkívüli állapot, hanem maga a rend, az alapállapot. Ez a prózadarab Méhes minden bizonytalanság nélkül is legsikerültebb írása a kötetben. (Az ezt követő másik Kosztolányi-hommage a KOSZTOLÁNYI, SÍR, amelyben az elbeszélő a Kosztolányi család sírját keresi Szabadkán, úgy érzem, kevésbé sikerült. A sírt végül megtalálja, de Kosztolányi stílusát, elbeszélői tempóját ebben a novellában egyáltalán nem leli. A PACSIRTA zárt világát azonban a szó szoros értelmében hűen és autentikusan alkotja újra.) Kiváló stílusérzékkel igyekszik folytatni egy nyilvánvalóan folytathatatlan mesterművet. Az eredeti regény 1899. szeptember 9-én, „*ér véget, de nem fejeződik be*”. Méhes toldása másnap játszódik, szombaton, „*a regény mégis folytatódik, mivel nincs kezdet és vég, csakis folytatás minden*”. (225.) Pacsirta beláthatóan kilátástalan élettragédiáját egy újabb fél nap körköröségével demonstrálja.

Hogyha, amint azt megtudtuk, „*minden szóban ott rejtezik egy másik*” (7.), akkor minden történetben ott rejtezik egy másik lehetséges történet. Méhes elbeszélői tehetsége, hogy összeköti ezeket a történeteket.

Toldás és kötés.

Szegő János

VALLOMÁS ÉS SZEMIOTIKA

András Sándor: *Gyilkosság Alaszkában*
Kalligram, Pozsony, 2006. 391 oldal, 2500 Ft

András Sándor: *Szent Kujon megkísértése*
Kalligram, Pozsony, 2007. 201 oldal, 1900 Ft

Ha az olvasóban kíváncsiság ébred a ritka és szűkszavú természetleírások alapján, és akár a *hálón* utánanézés a helyszínek, varázslatos tájképeket talál az alaskai Yakutatról, a tlingit indiánok zordon panorámájú, sziklás, fenyves,

havas, csendes-óceán-parti városáról. „*Itt születtem, itt szoktam meg, milyen is az élet, és mégis, ilyenkor az ősz kezdetén [...] borongós hangulat fog el*” – mondja George Collins polgármester-helyettes az első fejezet elbeszélője. Nem sokat boronghat – a középvaskos könyv második oldalán szörnyű jelenséghez riasztják: „*Frank WilLOW, a polgármester, bár alig lehetett felismerni, a padlón ült, meztelenül, nyilvánvalóan holtan [...] törökülésben, feje a mellére bukott, két levágott alkarja mellette feküdt a padlón, mindegyik felfelé fordított tenyerében egy-egy kivájt szeme, két füle pedig a térdén...*” És ezzel elkezdünk egy különös, töprengésre késztető regényt, amelyről csak azt nem lehet elmondani, amivel a borító marketing-szövege ijesztget, hogy „*lehetetlen olvasmány*”. Már a második bekezdésnél megállunk, elmerengünk, hogyan is vagyunk mi magunk az itt szóba hozott „*bezárkózással*”, ami „*megnyílás, nyitottság, hiszen csak az emberi külvilág elől zárkózunk be, a tengernek és az erdőknek megnyílunk...*” stb.

Talán már ennyiből is sejthető, ami később bebizonyosodik, hogy sokfelé elágazó szöveg ez. Van egyfelől egy bűnügyi történet, öngyilkosságok, megőrülés, incesztus, vérbosszú, kiskikló szerelmek, nyomozás. De a krimiszűzsé inkább csak ürügy. Az alkotót más érdekli. Minden gondolat, esemény, nyelvi mozzanat(!) problematizált, dialogizált, megforgatott. Az egyes fejezeteket a szereplők felváltva mondják, ki többször, ki kevesebbszer lép elbeszélői pozícióba – ez az ígéretes narrációs struktúra is inkább a más-más kiindulási, célú reflektálási lehetőségek – az intellektualizálás szolgálatában áll. Időbe telik, míg tudomásul veszi az olvasó a mű rugóit, poétikáját, és beállítódik egy nem érzéki, hanem inkább metafizikai(?), konceptuális bűnregény befogadására, értelmezésére.

A krimi (vagy egy krimítípus) morfológiája jelenik meg, a regényen belüli elevenebb és képletebb szereplőkkel. Utóbbiak kevésbé plasztikusak, inkább végtelen sokféleképp behelyettesíthető funkciók, ők a *nyomozók*, a félpopuláris irodalomból vett emblematikus nevek. Nemo az intellektus, a minőség, a szabadság embere, természetvédő, ebben rokona Dolittle (Lofting ifjúsági regénysorozatából), aki érti az állatok nyelvét, és elítél minden öncélú agresszivitást. Drakula az öröklét, a bor, az érzékiesség jelképe itt; Frankenstein az átalakulásé, a halálé, a nemzésé. Megszelídített alakok, némi professzoros attitűddel, semmi granginyol – keménység, rútság, vér –, itt elvek és eszmék

hordozói inkább. Négyen vannak; négy az őselem, és majd négy megoldási variációt kínál fel a nyomozás végén a Mesterdetektív. Akcióik vagy – így talán helyesebb – peripatetikus elmejátszmáik (Sherlock Holmes irányításával) kevéssé a valóságos (azaz a direkt ehhez a regényhez ki- és feltalált alaszka) emberalakok életeseiményeivel érintkeznek, inkább az emberiség örök vagy éppen aktuális gondjaival.

Egyféle újrafikcionálás tanúi vagyunk. Az gyakori, Leopold Bloomtól Harry Potterig, hogy az amúgy épelméjű rajongók valóságként kezelik a mesét. Az irodalmi figurák a kultusz révén kvázi-igazivá váltak, az ALASZKA-regényben visszalépnek a képzelte világba. Ez érdekes, többszörös tükörjáték-lehetőség. És most is, mint a reális-fantasztikum nagy műveinél (ÁLLATFARM, GULLIVER) csak egy premisszát kell az olvasónak elfogadnia, azután már minden logikusan következik – itt ez a kiindulás annyi, hogy Sherlock Holmes és Nemőék örökké, így napjainkban is élnek.

Ehhez a feltételezéshez a gyakorlatias észjárásnak olyanfajta átmeneti felfüggesztése szükséges, ami inkább a játék, mint a műbefogadói magatartás feltétele. Az emígy alkalmazkodó rugalmas, játékos, hipotetikus viszony önfeléd és kellemes élményt szerez az olvasónak. (András Sándor mindig is hangsúlyozza a befogadó meghatározó szerepét a hatás létrejöttében: „Teljesen értelmetlen azon vitatkozni, ilyen-e a világ [...] egy látomás kinek-kinek mond valamit arról, ami számára a világ” – írja például egy Céline-kritikájában.)

A politikai, etnológiai, földrajzi s egyéb szempontokból egyaránt szakszerűen bemutatott tlingit őslakosok az 1971-es szövetségi rendelettel visszakapott erdőikkel, olajmezőikkel egy csapásra bonyolult, provokatív gazdasági helyzetbe kerülnek, szélsőségesen ellentétes érdekek metszéspontjába. A regénybeli polgármester meggyilkolása, holttestének jelentőségelti *totemmé* faragása-csonkolása teljes tanácstalanságba taszítja a kilencszáz fős várost s annak vezetését. A felfoghatatlan rejtély megfejtéséhez hívják a legendás mesterdetektívet, aki emberfeletti képességű társaival meg is érkezik a tett-helyre.

A mi Sherlock Holmesunk már elköltözött a londoni Baker Streetről (ahol ma múzeuma van). A magyarokhoz több szál is fűzi (a világot járt szerző magyar irodalomtörténeti alapú célzása); problematikus a nőkhöz való viszonya,

magát latens homoszexuálisnak véli (a Doyle-regény információinak divatos alternatív kritikai megközelítése); kutatja családfáját (angolszász áltörténeti Holmes-regények és hiteles teozófiatörténeti források!). Hol tudós, hol beszédkényszeres öntelt hólyag, máskor éles logikájú bátor és jóképű világfi. De akkor a legfigyelemreméltóbb, amikor az írói intellektus és élmény szócsove: a freudizmussal való leszámolásával, az apafigurához való viszony önana-líziseivel, kiterjedt érdeklődésével, midőn Boas KWAKIUTL ETNOGRÁFIÁ-ját vagy Róheim, Erard, Cantor, Lévi-Strauss tanulmányait, József Attila verssorait értelmezi, helyezi tág horizontú összefüggésekbe, s nem utolsósorban mikor a bűn, bűnösség, büntény, nyomozás és az alkotás kérdéseit saját tudatmélyi motívumaival konfrontálja. Ezek az esszéisztikus, filozófikus részek érdekesekek, bár néhol talán túlterhelik a cselekményt.

Holmes telefont kap egy tanúnak számító csinos ifjú hölgytől, Rionától, aki két újabb gyilkosság hírért közli vele, meghívja magához, megjegyezve, hogy „*másnak az is elég ok lenne az odarohanásra*”, hogy őt lássa! Ez a kacér közvetlenség oly módon, „*bizsergeti a nagy detektívet*”, amilyet még sosem tapasztalt. Itt kezd az amúgy *hidegvérű* krimibe élet áramolni. Holmes érdeklődőből érdekeltté, sőt fenyegetetté válik. Riona, akinek az áldozattal és bizonyos gyanús alakokkal is viszonya volt (s maga is gyilkossá vált), beleszeret Sherlockba, s az érzelmek kölcsönösnek látszanak. Megint a fikciós szintek finom összehozása: az irodalmi-mitikus vándorfigura, a detektívidol emberi döntést követelő érzelmi-érzéki-etikai szituációkba keveredik. „*Azt kérem számon tőled [...] amire nem vagy képes*” – közli igazi férfikorlátottsággal Holmes a regény végén teljesíthetetlen feltételét, hogy tudniillik Riona legyen büntetlen, vagy legalább lássa be a bűnét, és ha „*lefoszlott a hite*”, nyerjen helyette újat, másikat.

A Riona–Holmes szálon kívül is van szó szenvedélyről, bonyolult, sötét dráma sejlik fel, igaz, meglehetősen hűvösen, inkább csak a történet előidejében, a szereplők feljegyzéseiben, a nyomozói feltételezésekben: a csonkolásos gyilkosság egyik lehetséges oka, hogy kiderül, az áldozat s apja egy anyától származnak, testvérek, s így az anya, akit sokan boszorkánynak tartanak, egyben szerető és nagyanya is. A jel-regény végső nagy kérdése és tétje kettős. A tartalmi-szüzsébeli az, hogy elérhető-e a lényegi

jelentés. Nemcsak hogy ki ölte meg Frank Wil-
low-t, hanem hogy mit jelent a megszerkesztett tetem-totem, mit jelent maga a rituális gyilkosság. Erre többértelmű és enigmatikus a válasz. A poétikai kérdés pedig, hogy az évszázadok óta rendíthetetlenül inspiratív krimiséma miféle újabb írói lehetőségét fedezi fel, aknázza ki András Sándor. Az értelmezés egyéni és közösségi aspektusainak számbavételével, a jelen megbőlőtörténi folyamatok átértékelésével, a bűntény és a nyomozás minden mozzanatának szemiotikai és hermeneutikai ambíciójú körülfárásával a GYLKOSSÁG ALASZKÁBAN valódi újítás. (Egyébként 2007-ben megkapta a Szépfírók Társasága Díját.) Holmes végső magyarázatában „nyugtalan megbékélést” ajánl elégedetlen megbízóinak: „A MOST-nak lehet múltja és jövője, érezni, hogy tart, hogy nincs betonba öntve, nincs lehorognyozva sem, vagyis folyamat, aminek nincsen és nem is lehet benne-belőle érezhető eleje és vége...”

A sok műfajú író, költő, tudós, szerkesztő 1956-ban diplomázott a szegedi JATE-n, ezután emigránsévek következtek, Anglia, USA-beli egyetemi oktatói munkásság. Jelenleg Budapesten és Nemesvitan él, itthon is rendszeresen publikál filozófiai, képzőművészeti, irodalmi cikkeket. A 2007-es könyvhétre kiadott SZENT KUJON MEGKÍSÉRTÉSÉ-vel a rangos pozsonyi Kalligram folytatja életműsorozatát (2004-ben jelentették meg tanulmánykötetét LUTHERÁNUS ZEN címmel), a jól felismerhető színvilágú, grafikailag egységes borítókat Hrapka Tibor tervezte.

A kispószakötet a 60-as évektől keletkezett, külföldi s hazai folyóiratokban részint napvilágot látott „történeteket” rendez három csoportba. Az elsőben rövidebb darabok, közelebb a hagyományos novellához vagy novellisztikus alapötlethez; a középsőben fiktv és megtörtént események, valós és áldokumentumok egybeomlózva; az utolsóban harmadik személyű elmondásba oldott belmonológok.

Mint fentebb vizsgált kései és első nagy lélegzetű írói törekvéseit szintetizáló regényében, itt is fontos a szöveg referencialitása, és még erősebb az expanzív, felhívó, agitatív ambíció: nem jó így a világ. Ezekben a művekben – talán korábbi keletkezésükkel is magyarázható – avantgárd indulat, demonstratív formakereső jelleg követel figyelmet, ellentétben a tlingita bűnregény higgadt, néhol derűs posztmodern narrációjával. Gyakoribbak a személyes sors-

hoz, életérzéshez konkrétan, leplezetlenebbül kötődő utalások, az általánosabb vagy globalizáló kérdések mellett a személyesebb (emigráns magyar író), korhoz (XX. század dereka), helyhez (Nyugat- és Kelet-Közép-Európa, USA) kötődő cselekménymozzanatok.

A kötet utolsó darabja A KALAND, az újabbak közül való. (Diana hercegnő halála említődik – keletkezési évszámok amúgy a könyvben nincsenek.) Azért emelem ki, mert az egyik legjellegzetesebb, legemlékezetesebb, az író kedvelt, vissza-visszatérő témáival és jellemző megoldásaival. Nem könnyű szöveg – amelyben azért van egy első olvasásra is megjegyezhető sztoriréteg: Jan londoni pszichiáter Németországon átutazóban találkozik volt barátjánőjével, Ingriddel, lefekszenek, s a férfi, aki „visszariadt minden felelősségtől”, éppen kezd aggódni, hogy a nő még mindig szereti, mikor az zokogva közli, hogy csak új szeretőjét, Heibertet (akivel Jan közben összebarátkozott) kívánta féltékeny tenni, feleségül akar menni hozzá. Ez az epikusabb szál, ezt is megkontrázzák a szereplők idézőjelek közé épített párbeszédei és tudatfolyamatai. Van egy másik réteg: a kurzívált sorokban egy író-elbeszélő mondja a saját történetét, ő írja a fentebb exponált szerelmi háromszöget, miközben ül a fogorvosnál – dehogyan ott, az is csak fikció vagy múlt, ráadásul beszélhetne „rögtön” gyűlölt feleségéről és fiáról. A Jan-Ingrid eset csak „unalmas ürgy”, arra jó, hogy beleszöje saját gondolatait, érzéseit. Az egymás által meg-megszakított két szöveg szinkron befogadása fokozott figyelmet követel, tény, hogy létrejön valami zaklatott harmadik jelentés is.

Szokásos gondolatjeles idézet, függő beszéd ebben a kötetben alig akad. A „történetek” közös műfajjelölés is azt érzékelteti, hogy hagyományos *elbeszélés* is csak álcaként, vázként van (itt például), sokszor még így sem. Gyakran énfórmákat olvasunk: naplókát, vallomásokat, máshol személytelen értekezésrészleteket, gyakori önreflexiókat. („Tudom, mit gondol [...] hiszen írom.”) A mintaelbeszélő mindent ízekre szed, a tudattalan jelenségeit is, s ekkor még gyakran megjelennek a közismert freudi témák (a libidó, a halálösztön, a komplexusok). A FURGON és a SZENT KUJON MEGKÍSÉRTÉSE kasztrációs motívumot is hordoz, és szinte mindben van szó ellentmondásos, diszharmonikus nő-férfi viszonyról. Az ORSZÁGÚTON-ban egy nő felakasztja magát, ilyesmi történik a KIVÉGZÉS-ben is, a HAZATÉRÉS-ben (a hatvanas években a münchen-

ni *Új látóhatár* pályázatnyertese) egy Kaliforniában élő magyar emigráns gázzal öli meg magát.

András Sándor kritikáiban is többször találkoztam a „kontrasztos összetettség”-re, az „ellentétek spektruma”-féle dicsérő minősítésekkel. Nyilvánvalóan tudatos alkotóként – a saját műveiben is él belső stílusváltásokkal, paradox effektusokkal, nemegyszer a hasadt tudat kettős nézőpontjának megérzékítésével. („*A kettő párhuzamosan [...] döcög és száguld bennem, mintha két külön ember lennék.*”) A JAKOB BÖHME ORANGUTÁNJA hallucináció és dokumentum, AZ ELFÖLDELT CSÜZLI nyomasztó szürreális álom és (szegedi?) emlék, a TORONY ELŐTT, TORONY UTÁN vízió és értekezés a nyelvről, jelentésről, szexualitásról – s a furcsa idegenről, akit „*erejétől féltükben az istenek kettévágtak*”.

Doboss Gyula

HOLANT OLVASNI (MAGYAR FORDÍTÁS- KÖTETEIN MERENGVE)

Évtizedek, mondjuk 1972 óta tudom, hogy óriási költő. Kicsit zavarba ejtő is volt számomra, hogy születésének századik évfordulójáról, jó két esztendeje, 2005-ben, nem vett tudomást a magyar kultúra – nem születettek megemlékező írások, értékelő tanulmányok, megértési kísérletek. Pedig nem mondhatni, hogy megjelent köteteit számlálva alulreprezentált volna a hazai fordításirodalomban (öt megjelent válogatás és egy fél folyóiratszám igazán nem mondható kevésnek, nem is szólva most antológiaiakbéli szereplésekről), mégis, mintha nem irányult volna rá az a figyelem, amely megilletné.

Igaz, az első mondat tudom szavát magam is szívesebben cserélném sejtetre – mert bizony illendőbb szerényebben szólni, hiszen én sem olvasok csehül, s így jobbára csak annak a megérzésére hagyatkozhatom, ami mintegy „átjön” a fordításszövegeken. S jókora beleérző-belehalló elszántság szükségeltetik ahhoz, hogy az olvasó megrajzolja magában a költői én portréját, mert bizony a magyarul megszólaló Holan arcéle sajnos meglehetősen elmo-

sódott – aki erős szemüveget hord, ismeri az érzést, hogy milyen a majdnem-felismerhetőség távolából szemlélni egy ismerős arcot: még a legmeghittebb vonásokat is inkább a képzelet rajzolja felismerhetővé, a többit a megszakás, a rutin kopírozza csupán a bizonytalanul megjelenő képre... Sokszor nehéz eldönteni, hogy egyszerűen a nyelv szerkezetének és szemléletének különbözősége, a mögötte álló kultúra eltérő volta, vagy továbbmenve, az e kultúrában kimunkált egyéni pozíció-e az, ami a furcsa távolságérzetet adja, a magyar literatúrában nem lévén olyan behelyettesíthető, analóg költői személyiség, akivel elfogadhatóvá stilizálhatnánk a Holan-versekben megfogalmazódó beszédhelyzetet – vagy sokkal inkább a fordítói ügyetlenség, olykor a kétségbeesett igyekezet, fuldokló kapkodás kényszeríti-e ki a kevésbé elszánt olvasót megriasztó félmegoldásokat, a rossz mondatokat s néha bizony értelmetlenül ostoba fordulatokat. Olykor olyan érzés kerít hatalmába, mint amikor bizonytalanul birtokolt idegen nyelven olvasunk szövegeket: a szavak mögött kell az értelemig hatolni, keresgélve a szinonimákat s az otthonosabb fordulatokat, átvágni furcsa nyelvtani alakzatokat, amelyeket a sejtetőleg többnyire rímtelen versforma az átültetésben esetlegesen hordoz csak magában – mintha a fordítás nem menne vállalni az egyszerűséget, az érthetőséget, olykor a szinte lapidáris „költőietlenséget” is, hogy mintegy *point*ként, csak egyetlen jól megválasztott, sőt keresetten megválasztott szóval emelje el a hétköznapi nyelvben is mondhatótól azt, amit csak versben, verssel lehet. (Furcsa ellenpróba: a római Feltrinelli-boltban, olasz verseskönyveket nézegetve, kézbe kerülén egy Holan-válogatás is: mintha az idegen nyelv közvetítésén túl is közvetlenebb, követhetőbb lett volna olykor a szöveg, csak persze nehezen elhessegethetőleg a gondolatot, ám megkönynyítve a döntést a nem vásárlásról, hogy az olasz Holan kétszeres visszafordíthatóságához meg épp az olasz költészet utóbbi fél századának beható ismerete lenne nélkülözhetetlen...)

Holan magyar recepciója hihetetlen magasságban indult. Az 1972-ben megjelent SZAVAK BARLANGJA kötet, Székely Magda (amennyire megítélhetem:) kongeniális fordításában – ami természetesen számomra nem jelenthet mást, sem többet, sem kevesebbet, mint hogy Holan ürügyén nagy magyar költészet jött létre, vagy legalábbis egyszerű magyar nyelvű versin-